

Принцип національної безпеки як підстава тимчасового обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану (ст. 64 Конституції України)

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2023

Дата публікації: 2023-02-20

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/pryntsy-p-natsionalnoi-bezpeky-iak-pidstava-tymchasovoho-obmezhennia-prav-i-svobod-liudyny-v-umovakh-voiennoho-stanu-st-64-konstytutsii-ukrainy/>

Відомості про матеріал

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Відділ підготовки суддів

Дніпровське регіональне відділення

8 лютого 2023 року

Тема виступу:

Ян БЕРНАЗЮК,

суддя Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,

доктор юридичних наук, професор

Матеріал 2

- Більше не існує світу, в якому США дбають про нашу безпеку, а Китай і Росія забезпечують основу нашого процвітання.
- Що б ми не робили, будуть рішення, які порушують табу.
- Щорічна конференція послів ЄС 2022:
- вступна промова Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозепа Борреля (10 жовтня 2022 року)
- https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en

Матеріал 3

- Ми порушуємо табу, використовуючи Європейський фонд миру для закупівлі зброї для України.
- Ми ніколи цього не робили – це не рецепт.
- Можливо, нам треба почати робити те, чого ми ніколи не робили в минулому.
- Так, ми місяцями дискутували про тренувальну місію ЄС в Україні, чи це варто робити – а потім прийшла війна, і ми кажемо: шкода, що ми цього не зробили.
- Старого світу більше не існує.
- Думаю, річ у тім, що ми, європейці, відчуваємо наслідки багаторічного процесу, в якому ми стали сприймати джерела нашого процвітання окремо від джерел нашої безпеки.

- Щорічна конференція послів ЄС 2022:
- вступна промова Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ
- і політики безпеки Жозепа Борреля (10 жовтня 2022 року)

Матеріал 4

- ЄС почав оплачувати мільярдні рахунки та постачати зброю до України (порушивши неписане табу), скасував торговельні обмеження тощо.
- Європейці знайшли сміливість робити правильні речі...
- Наша відповідь цього разу була миттєвою, і це те, чим ми маємо пишатися.
- Це далеко не кінець шляху.
- Стан Союзу 2022 – виступ Президента Європейської Комісії
- Урсули фон дер Ляєн (14 серпня 2022 року)
- https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en

Головні завдання адміністративного судочинства в аспектів застосування принципу національної безпеки

- 1. гарантувати особі доступ до суду та ефективність судового захисту;
- 2. не допустити свавільних рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Найбільш пов'язані поняття

- Верховенство права та принцип законності як його складова,
- Непорушність (незвужуваність) прав особи,
- Суспільні (публічні) інтереси,
- Справедливість (моральність), демократія, свобода та людські цінності,
- Пропорційність обмеження прав особи (пошук балансу конкуруючих інтересів),
- Доступність та якість закону, наявність легітимної мети.

Національна безпека: культурно-правові особливості

- За танець на площі в Тегерані молода пара отримала 10,5 років ув'язнення
- https://myc.news/ua/novosti_mira/za_tanec_na_ploshadi_v_tegerane_molodaya_para_poluchila_1_5_let_tyrmy
- Йдеться про 21-річних Астіяжа Харігі та її нареченого Аміра Ахмада. Їх визнали винними у поширенні пороку, змові з метою підризу національної безпеки та участі у пропаганді проти режиму.
- Пару заарештували 1 листопада після публікації відео, на якому видно, що дівчина не одягнена в хіджаб, яка є темою протестів в Ірані.
- Крім того, суд відмовив їм у юридичному представництві під час розгляду справи, а також протягом двох років заборонили користуватися інтернетом та виїжджати за межі країни.

У США пропонують заборонити TikTok: може загрожувати національній безпеці

- Члени Палати представників і Сенату США представили законопроекти, в яких пропонується заблокувати соціальні мережі, пов'язані з Китаєм, Росією, Кубою, Північною Кореєю та Венесуелою, в тому числі соцмережу TikTok.
- Мотиви:
- теоретично можуть передавати дані американських користувачів репресивним урядам, цензурувати новини чи іншим чином маніпулювати громадськістю;
- існують зв'язки між членами керівництва ByteDance (материнська компанія TikTok) та Комуністичною партією Китаю (23 директори мали досвід роботи у державних медіа КНР, ще щонайменше 15 співробітників досі працювали там).
- Штати Меріленд і Південна Дакота вже заборонили TikTok на державних пристроях через міркування безпеки.

У США думають, чи перевіряти деякі компанії Маска на ризики нацбезпеці після «дружньої до росії позиції» — Bloomberg

- Американські чиновники «відчують незручність» через нещодавні погрози Маска припинити фінансування Starlink в Україні. Також чиновників цікавить «більш дружня до росії позиція», яку Маск висловив у серії твітів, де запропонував «мирний план» завершення війни в Україні, вигідний росії.
- Крім того, у Білому домі стурбовані придбанням Маском Twitter разом із групою іноземних інвесторів за 44 мільярдів доларів. До групи інвесторів входять принц Саудівської Аравії Аль-Валід бін Талал, біржа цифрових активів, заснована та керована вихідцем з Китаю, та суверенний фонд добробуту Катару.
- Він заявив, що одним з імовірних результатів завершення російсько-української війни буде формальне закріплення влади РФ над окупованим Кримом та «перевибори» на інших окупованих землях. Також він вважає, що через те, що в РФ більше населення, «перемога України в тотальній війні малоймовірна».
- У Кремлі похвалили бізнесмена за його «мирний план».
- Згодом він запропонував своє бачення вирішення конфлікту між Тайванем і Китаєм.
- У Пекіні теж подякували за план.

Ризики застосування принципу національної безпеки

- Олександра Матвійчук, Голова організації «Центр громадянських свобод», Лауреат Нобелівської премії миру 2022 р. Час взяти відповідальність". Промова на врученні Нобелівської премії миру
- <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/12/11/7380261>
- Права людини мають бути не менш вагомим чинником у прийнятті політичних рішень як економічна вигода чи безпека.
- Міжнародна система миру та безпеки більше не працює. Система ООН, створена після Другої світової війни її переможцями, заклала для окремих країн невинуваті індугенції.
- Політики мають спокусу уникати пошуку складних стратегій, що вимагають тривалого часу. Вони часто поводяться так, ніби глобальні виклики самі колись зникнуть. Але правда в тому, що вони тільки загострюються.

Мирослава Білак, суддя Верховного Суду, д.ю.н. Fair procedures в умовах війни: як збалансувати інтереси військової необхідності та індивідуальної свободи

- Під час дії запровадженого в країні воєнного стану з метою захисту прав і свобод особи реагування держави на можливі або реальні небезпеки воєнного часу може бути надмірним. Запровадження обмежень, іншими словами «необхідність поступок» правами і свободами, які має особа в мирний час, у рамках прийняття законів вимагає підвищених стандартів їх захисту.

Матеріал 12

- Однак установлення державою обмежень не означає, що в умовах воєнного стану дозволено ігнорувати принцип правовладдя (верховенства права) (стаття 8 Конституції України), яким і має керуватися держава. Тобто з метою виконання позитивного обов'язку держави щодо захисту прав і свобод особи можуть бути встановлені відповідні обмеження, але в міру досягнення чітко визначеної мети. Такі обмеження мають бути обов'язково обґрунтовані, щоб усі розуміли, які права і свободи обмежуються, наскільки і чому. Це потрібно для того, щоб не виникало сумнівів у дотриманні державою принципу правовладдя і продовженні втілення його в життя.

Звіт Відділу з проведення досліджень Європейського суду з прав людини «Національна безпека та практика Європейського суду з прав людини» (пункти 1-6)

- Можливість Держави посилатися на міркування державної безпеки на виправдання скорочення захисту, що надається в галузі прав людини, неминуче викликає занепокоєння, оскільки ризик зловживання не може бути повністю виключений.
- Національна безпека часто згадується в контексті загрози тероризму щоб узаконити різні обмеження деяких прав.
- Звичайно, дуже складні форми шпигунства та тероризму, які сьогодні загрожують демократичному суспільству, вимагають від Держав вжити ефективних заходів захисту, проте Держави не можуть вживати будь-яких заходів під приводом такої боротьби.

Матеріал 14

- Таким чином, йдеться про оцінку національної безпеки як причини для використання державами надзвичайних повноважень, що дозволяють обмежувати нормальний захист фундаментальних прав.
- Однак це поняття чітко не визначене і, можна сказати, навіть у деякій мірі є розпливчастим.
- Європейська комісія з прав людини також вважає, що вона не могла отримати вичерпне визначення, надаючи таким чином йому певного ступеня еластичності і, отже, гнучкості, що знайшло відображення в межах розсуду, які мають Держави в цій сфері (Есбестер проти Сполученого Королівства (Esbester c. Royaume-Uni), заява № 18601/91): «Комісія, однак, вважає, що принципи, згадані вище, не обов'язково вимагає всеосяжного визначення поняття «інтереси національної безпеки».

Матеріал 15

- Трискладовий тест вирішення публічно-правового спору передбачає, що суд, приймаючи рішення у межах суддівського розсуду (дискреції суду), перевіряє його на відповідність (несуперечність) принципам :
 1. Національної безпеки
 2. Суспільного інтересу
 3. Ефективності захисту порушеного права особи

Матеріал 16

- це складне поняття, яке охоплює собою стан мирного та стабільного існування держави та її інститутів, а також стан відсутності реальних екзистенційних загроз у сфері суспільно-управлінських та міждержавних відносин, в якій наперед неможливо законодавчо унормувати всі ознаки (визначення) можливих викликів перед державою в конкретний проміжок часу.
- Національна безпека
- означає, зокрема, наявність ризиків державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності країни, що може зумовити припинення існування країни або її частини.
- Загроза національній безпеці

Матеріал 17

- є оціночним поняттям, що охоплює широке і водночас чітко не визначене коло законних та таких, що ґрунтуються на моральних засадах, інтересів, які складають певну сукупність приватних інтересів або важливі для значної кількості фізичних і юридичних осіб потреби, та відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються суб'єктами владних повноважень (суб'єктами публічної адміністрації);
- Суспільний (публічний) інтерес
- це поняття не піддається однозначній кваліфікації (визначенню), а тому наявність суспільних (публічних) інтересів повинна бути предметом самостійної оцінки суду у кожному конкретному випадку; це складне питання права, яке стосується «невизначеного» інтересу, оскільки він не має конкретного суб'єкта з назвою, правосуб'єктністю, а також безпосередньою можливістю реалізувати свої процесуальні права у певній адміністративній процедурі або у спорі, що розглядається у суді.

Матеріал 18

- Ознаками суспільного (публічного) інтересу є:
- 1) безпосередньо пов'язаний з моральністю та моральними засадами;
- 2) може та повинен співпадати із загальнодержавними інтересами та/або охоплювати локальні інтереси певної територіальної громади або соціальної групи;
- 3) відображає прагнення усього суспільства в цілому або його переважної частини; максимально відтворює (відстоює) інтереси всіх соціальних груп для досягнення в суспільстві справедливості як найвищого блага;

Матеріал 19

- Ознаками суспільного (публічного) інтересу є:
- 4) може носити національний (охоплює такі найважливіші сфери, як збереження державного суверенітету, територіальної цілісності держави, благоустрій населених пунктів, надрокористування, захист довкілля, безпека громадян, доступ до публічної інформації, охорона об'єктів культурної спадщини та ін.) або міжнародний характер (охоплює, головним чином, такі питання, як забезпечення екологічної безпеки та вирішення глобальних екологічних проблем, охорона здоров'я, подолання бідності у світі та ін.);
- 5) його зміст визначається у кожному конкретному випадку з урахуванням усіх особливостей ситуації, однак, такий інтерес завжди пов'язаний із необхідністю гарантування безпеки людей у всіх її вимірах, зокрема збереження життя та здоров'я людини, а також збереження державних та міждержавних утворень, які покликані забезпечувати ці гарантії, використовуючи відповідні цивілізаційні юридичні та інші механізми.

Матеріал 20

- у практиці, зокрема, адміністративного судочинства можна зустріти приклади застосування принципу *in dubio pro tributario* (пріоритет з найбільш сприятливим для особи тлумаченням норми права), який запозичено з кримінального судочинства та загальноприйнято розуміти наступним чином: у разі якщо норма закону або іншого нормативного акта, виданого на основі закону, або якщо норми різних законів або нормативних актів дозволяють неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків особи у її взаємовідносинах з державою (в особі відповідних суб'єктів владних повноважень), тлумачення такого закону здійснюється на користь особи (суб'єкта приватного права).
- Окремій думці судді Верховного Суду від 14 серпня 2020 року
- у справі № 240/10153/19
- Як зазначено в

Матеріал 21

- Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.
- Стаття 64
- В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.
- Конституція України

Матеріал 22

- Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.
- Конституція України
- Стаття 24
- Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.
- Стаття 25
- Стаття 27
- Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Матеріал 23

- Кожен має право на повагу до його гідності.
- Конституція України
- Стаття 28
- Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.
- Стаття 29
- Стаття 40
- Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади.

Матеріал 24

- Кожен має право на житло.
- Конституція України

- Стаття 47
- Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка.
- Стаття 51
- Стаття 52
- Діти рівні у своїх правах.

Матеріал 25

- Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.
- Конституція України
- Стаття 55
- Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади.
- Стаття 51
- Стаття 52
- Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Матеріал 26

- Конституція України
- Стаття 58
- Стаття 59
- Стаття 60
- Закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.
- Кожен має право на професійну правничу допомогу.
- Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

Матеріал 27

- Конституція України
- Стаття 61
- Стаття 59
- Стаття 63
- Ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення.
- Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.
- Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Рішенням Конституційного Суду України у справі щодо повної назви релігійних організацій від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022 визнано таким, що відповідають Конституції України Закон України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України».

- Згідно зі статтею 35 Основного Закону України "кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність" (частина перша): «здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей" (частина друга).
- Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (частина перша статті 36 Конституції України).

Матеріал 29

- Приписами статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права встановлено, що кожен має право на свободу думки, совісті й релігії, це право включає свободу мати або приймати релігію чи вірування на власний вибір і свободу прояву - або одноособово, або спільно, публічно чи приватно - своєї релігії або вірування молитовно, обрядово, на практиці і навчально (пункт 1); свобода прояву своєї релігії або вірування може підлягати лише таким обмеженням, які установлені приписами права і які є погірбними для захисту громадської безпеки, порядку, здоров'я або моралі, або основоположних прав і свобод інших осіб (пункт 3).

Матеріал 30

- Відповідно до статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно (пункт 1); свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб (пункт 2).

Рішенням Конституційного Суду України у справі щодо гарантій соціального захисту державних службовців від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 визнано таким, що не відповідає Конституції України, підпункт 1 пункту 2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу» у тім, що він унеможливив перерахунок розмірів пенсій, призначених на підставі статті 37 Закону України «Про державну службу».

- Для дотримання балансу приватних інтересів суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі статті 37 Закону України «Про державну службу» і публічного інтересу в збереженні збалансованості Державного бюджету України під час дії в Україні воєнного стану, на підставі аналізу статей 3, 8, 24, 46, 64, 95 Основного Закону України в їх посутньому взаємозв'язку Конституційний Суд України вважає за доцільне відтермінувати втрату чинності підпунктом 1 пункту 2 розділу XI Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про державну службу»: через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні».

Згідно з постановою від 15 вересня 2022 року у справі № 9901/166/21 (провадження № 11-183аі22) Велика Палата Верховного Суду розглянула справу за позовом Альперіна В.О. до Президента України про визнання протиправним та скасування Указу Президента України від 14 квітня 2021 року № 161/2021 «Про припинення громадянства України» в частині втрати громадянства України Альперіна В.О.

- Питання громадянства тісно пов'язані з проблемами забезпечення національної безпеки та запобігання злочинам.
- Підстав вважати виданий Указ № 161/2021 у частині, що стосується позивача, таким, що порушив принцип законності, немає.
- Обставини справи, підтверджені наданими документальними доказами, свідчать про те, що, видаючи відповідний Указ у частині позивача, Президент України діяв в межах повноважень, визначених пунктом 26 частини першої статті 106 Конституції України, пунктом 1 частини першої статті 22 Закону № 2235-III та з урахуванням подання та пропозицій відповідних компетентних органів, спрямованих відповідно до Конституції України, Законів України, рішень Ради національної безпеки та оборони на досягнення легітимних цілей захисту інтересів національної безпеки та запобігання злочинам.

Матеріал 33

- Щодо твердження позивача про порушення процедури провадження за поданнями з питань припинення громадянства, оскільки Указ № 161/2021 стосовно позивача прийнято з ініціативи Служби безпеки України, а не центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері громадянства, як це передбачено частиною першою статті 24 Закону № 2235-III та пунктом 104 Порядку, слід зазначити, що Порядком не визначено вичерпного переліку джерел, з яких органи державної міграційної служби можуть отримувати інформацію про підстави втрати особою громадянства України, а тому за наявності відповідних звернень та фактів, на підтвердження яких було подано документи, отримані відповідно до закону, органи міграційної служби мали всі передбачені законом підстави для перевірки таких та вжиття відповідних заходів, передбачених законом.

Згідно з постановою Великої Палати Верховного Суду від 20 січня 2021 року у справі № 800/162/14 (провадження № 11-8723аі19) (7 окремих думок розглянуто питання законності Постанови Верховної Ради України «Про реагування на факти порушення суддями Конституційного Суду України присяги судді» у частині звільнення суддів Конституційного Суду України

- Вищезгадані рішення ВРУ були спрямовані на нормалізацію соціально-політичної ситуації у державі та захист її національної безпеки, приймалися конституційною більшістю народних депутатів України, які представляли всі політичні парламентські сили. Видається закономірним, що в зазначеному переліку невідкладних заходів, дотримуючись наміру оновити склад КСУ для усунення негативних соціально-політичних наслідків і захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, а звідси - не допустити ревізії ухвалених парламентом рішень з боку КСУ, народні депутати України прийняли Постанову № 775-VII, якою звільнили суддів КСУ, призначених за квотою парламенту.

Матеріал 35

- ВРУ звільнила ОСОБА_1 й інших суддів КСУ й обрала нових, оскільки на певному етапі розбудови держави перед КСУ ставилися на вирішення питання щодо конституційних принципів захисту національної безпеки, організації та здійснення державної влади в Україні, які з огляду на участь вказаних суддів і, зокрема, судді ОСОБА_1 у прийнятті Рішення № 20-рп/2010 не давали Українському народу та парламенту впевненості і гарантій у тому, що розгляд подань з подібними зверненнями до КСУ відбуватиметься з дотриманням принципу верховенства Конституції України, а також з дотриманням суддями КСУ визначених в їхній присязі обов'язків захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина.

Матеріал 36

- Велика Палата вважає неприйнятними доводи апеляційної скарги стосовно того, що Постанова № 775-VII є актом політичної репресії щодо позивачки і що парламент здійснив узурпацію влади, привласнивши низку повноважень, які Конституцією за ним не закріплені. Викладена вище стисла хронологія подій, що відбулися в історії України після Революції Гідності, дає підстави вважати, що звільнення позивачки було необхідною складовою процесу суспільно-політичних перетворень, зумовлених ризиками для існування держави, проявом демократії, що здатна захистити себе.

Матеріал 37

- Згідно зі статтею 8 Конвенції кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або захисту прав і свобод інших осіб.
- Втручання у право позивачки на повагу до її приватного життя було, але немає жодних підстав стверджувати про порушення такого права у світлі пункту 2 статті 8 Конвенції. Згідно з практикою ЄСПЛ для того, щоб втручання не суперечило статті 8 Конвенції, воно має здійснюватися відповідно до закону, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети.

Чи переслідувало легітимну мету таке втручання у право позивачки на повагу до її приватного життя?

- Звільнення з посади судді КСУ не було спрямоване на те, щоб «покарати» суддю за якусь «провину». Легітимною метою цього заходу було забезпечити відновлення конституційного ладу заради національної безпеки та задля захисту прав і свобод людини і запобігти ситуації, за якої судді КСУ, котрі постановили Рішення № 20-рп/2010, могли вдатися до подібної поведінки в умовах реальних загроз такій безпеці, коли ВРУ на певному загальновідомому історичному етапі розвитку та побудови держави відповідно до Конституції України вживала описаних вище невідкладних заходів для стабілізації ситуації у країні, відновлювала спокій, конституційний правопорядок, проявляла турботу про права і свободи людини, вчиняла дії, спрямовані на захист державного суверенітету та територіальної цілісності. Застосований до скаргниці захід був спрямований передусім на забезпечення верховенства права та дотримання фундаментальних конституційних принципів. Велика Палата ще раз наголошує, що Рішенням № 20-рп/2010, в ухваленні якого брала участь позивачка, був порушений засадничий конституційний принцип народовладдя, змінений конституційний лад, порушений конституційний принцип розподілу влади. Приклад її дій свідчив про незабезпечення верховенства Конституції України, порушення обов'язку захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина та суперечив змісту присяги судді КСУ, чесному і сумлінному виконанню обов'язків члена цього органу.

Висновки

- Наслідки постановленого за участю позивачки Рішення № 20-рп/2010, які відображені в оскаржуваній Постанові ВРУ, посягали на інтереси національної безпеки та порушували право Українського народу на реалізацію конституційного принципу народовладдя.
- Згідно з Висновком Венеційської комісії від 20 грудня 2010 року «Про конституційну ситуацію в Україні» відновлення за Рішенням № 20-рп/2010 варіанта Конституції України 1996 року поставило питання про легітимність дій у минулому, оскільки інституції України працювали протягом кількох років на основі конституційних норм, пізніше визнаних неконституційними. Це також поставило питання легітимності діючих державних інституцій, оскільки і президент, і парламент були обрані відповідно до конституційних норм, які більше не визнавалися чинними. Президент України після цього Рішення, набув набагато більше повноважень, ніж могли передбачити виборці, коли він обирався. Діяльність основних державних органів стала ґрунтуватися на основі правил, змінених КСУ, а не на правилах, змінених ВРУ як демократичним легітимним органом.

Матеріал 40

- Зі стенограми пленарного засідання ВРУ від 24 лютого 2014 року, пояснювальної записки до Постанови № 775-VII та інших матеріалів видно, що метою прийняття цього акта був намір вжити заходів з оновлення складу КСУ для усунення негативних соціально-політичних і правових наслідків зміни Конституції України Рішенням № 20-рп/2010. Те, що в аспекті соціально-політичної ситуації, яка склалася в країні, та з метою стабільного функціонування КСУ в нових умовах загроз національній безпеці після загальновідомих подій листопада 2013 року - лютого 2014 року мав бути сформований новий склад КСУ, фактично не заперечила і сама ОСОБА_1 у її письмовій заяві про відставку від 03 березня 2014 року, поданій на ім'я Голови ВРУ ОСОБА_9.

Матеріал 41

- В аспекті наведеного Велика Палата вважає, що звільнення судді КСУ ОСОБА_1 з цієї посади не має сприйматися як реалізація принципу невідворотності відповідальності за порушення присяги судді КСУ. Особливості правових відносин у цій справі показали, що суспільно-політична ситуація в Україні того часу, історичні чинники та рішення, які передували її виникненню, одним з яких є Рішення № 20-рп/2010, резонанс, який викликали політичні та суспільні зміни в Україні через протест громадян України з 30 листопада 2013 року до лютого 2014 року проти протиправного розгону мирної акції, що розпочалася 21 листопада 2013 року як спротив проти відходу керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію та подальшої відмови від цього курсу, назрівання міждержавного конфлікту на Кримському півострові диктували ВРУ необхідність керуватися цілями захисту національної безпеки, збереження територіальної цілісності держави, захисту прав і свобод громадян. Одним із засобів досягнення цих цілей є крайність здійснення КСУ своїх конституційних функцій відповідно до принципу верховенства Конституції України.

Чи було таке втручання необхідним у демократичному суспільстві?

- Задля поступу в розвитку транзитивні демократії мають бути обороноспроможними, тобто мати здатність захистити себе від впливу недемократичних сил. Демократична держава може вимагати від її службовців, зокрема від суддів КСУ, бути відданими конституційним принципам, на яких заснована ця держава. Таку відданість формально гарантує складення присяги, порушення якої у діях конкретних осіб не має призводити до загроз існуванню держави та її демократичного ладу.

Матеріал 43

- Заходи, своєчасно вжиті парламентом для відновлення конституційного правопорядку, забезпечили можливість реагування на виклики незалежності України, що потребували негайного реагування. Як зазначалося, невдовзі після звільнення позивачки, 13 березня 2014 року, ВРУ замість звільнених ОСОБА_1 та деяких інших суддів КСУ призначила нових - ОСОБА_14, ОСОБА_15, ОСОБА_16 та

ОСОБА_17, які вже наступного дня брали участь в ухваленні Рішення № 2-рп/2014 у справі № 1-13-рп/2014 за конституційними поданнями в.о. Президента України, Голови ВРУ та Уповноваженого ВРУ з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) для захисту конституційних принципів реалізації державного суверенітету України, засад конституційного ладу, територіальної цілісності та здійснення державної влади на всій території України.

Матеріал 44

- Усупереч зазначеному Рішенню КСУ вказаний референдум було проведено, а його результати використано для укладання 18 березня 2014 року Договору між рф і так званою Республікою Крим «Про прийняття до рф Республіки Крим та утворення у складі рф нових суб'єктів». Після цього 17 квітня 2014 року КСУ прийняв Рішення № 10-р/2014 про припинення дії Меморандуму про розвиток співробітництва між Конституційним Судом України та Конституційним Судом рф від 14 червня 2000 року та доручив Голові КСУ поінформувати Конституційний Суд рф про прийняте рішення.

Матеріал 45

- Якщо врахувати важливість суспільних інтересів, що захищалися у відповідний історичний період, мету захисту національної безпеки, конституційного ладу, необхідність гарантування прав і свобод людини на всій території України та зіставити їх із приватними інтересами позивачки, то не вбачається, що звільнення позивачки з посади судді КСУ було непропорційним і невиправданим у демократичному суспільстві. З урахуванням наведеного, оцінюючи пропорційність заходів, застосованих у справі стосовно позивачки, відносно досягнення їх мети, спрямованої на правову охорону та захист Конституції України, не можна не визнати, що пропорційність втручання була витримана, а саме втручання не дозволяє визнати його порушенням права на повагу до приватного життя.

Постанова Верховного Суду від 01 грудня 2022 року у справі №580/2869/22

- Особа звернулася з адміністративним позовом до Головного управління Пенсійного фонду України у якому просила:
- визнати протиправною бездіяльність Головного управління Пенсійного фонду України в Черкаській області в частині відмови нарахувати та виплатити позивачу, як особі з інвалідністю внаслідок війни II групи, щорічну разову грошову допомогу до 5 травня за 2022 рік у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком відповідно до статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII (далі - Закон № 3551-XII);
- зобов'язати Головне управління Пенсійного фонду України в Черкаській області нарахувати та виплатити позивачці недоплачену щорічну разову грошову допомогу до 5 травня за 2022 рік у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком відповідно до статті 13 Закону № 3551-XII з урахуванням раніше виплаченої суми.

Матеріал 47

- Позовні вимоги обґрунтовано тим, що відповідач безпідставно відмовив у виплаті позивачці разової грошової допомоги до 5 травня за 2022 рік у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком, з огляду на наявність у позивача права на отримання такої допомоги на підставі статті 13 Закону № 3551-XII та відсутність у чинному законодавстві норми, якою б надавалось право Кабінету Міністрів України визначати розмір зазначеної грошової допомоги.

Висновки

- Верховний Суд сформулював такі правові висновки у спірних правовідносинах:

- право позивача, як особи з інвалідністю внаслідок війни 2-ї групи, на виплату щорічної разової грошової допомоги до 5 травня за 2022 рік у розмірі восьми мінімальних пенсій за віком відповідно до статті 13 Закону № 3551-XII, підпадає під гарантії, передбачені статтею 46 Конституції України, які відповідно до статті 64 Конституції України можуть бути тимчасово обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- - положення частини сьомої статті 20 та абзацу третього підпункту 2 пункту 22 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України як спеціального закону, що прийняті у 2022 році, не визнавалися Конституційним Судом України неконституційними, а тому є чинними та обов'язковими для виконання всіма суб'єктами приватного та публічного права;

Матеріал 49

- Кабінет Міністрів України відповідно до пунктів 3, 7 статті 116 Конституції України, частини сьомої статті 20 та абзацу третього підпункту 2 пункту 22 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України, з огляду на запровадження в Україні воєнного стану та для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, може приймати рішення щодо порядку застосування і розмірів державних соціальних стандартів та гарантій, зокрема і щодо порядку використання у 2022 році коштів державного бюджету, передбачених для виплати щорічної разової грошової допомоги ветеранам війни і жертвам нацистських переслідувань;

Матеріал 50

- з огляду на запровадження в Україні воєнного стану та для здійснення згідно із законом заходів загальної мобілізації, виходячи з наявних/обмежених фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування, прийняття Кабінетом Міністрів України рішення щодо тимчасового порядку застосування і розмірів державних соціальних стандартів та гарантій, що стосується разової (несистематичної, додаткової до пенсії та інших видів соціальних виплат) грошової допомоги від держави, ніяким чином не може розцінюватися, як звуження права на соціальний захист, таке рішення покликане, передусім, фінансово забезпечити заходи правового режиму воєнного стану в Україні та заходи загальної мобілізації.

Ухвала Верховного Суду від 5 січня 2023 року у справі №991/5572/22 щодо неможливості касаційного оскарження рішення Вищого антикорупційного суду не сторонами «санкційної справи»

- Загроза нацбезпеці може виступати критерієм правомірності відступу держави від дотримання принципів законності, змагальності та рівності учасників судового процесу, обов'язковості виконання судового рішення, а також може обмежувати свободу суддівського розсуду, - позиція КАС ВС.
- Рішення, які приймаються державою у випадку існування реальних загроз національній безпеці у визначених законом випадках є юридичною підставою для втручання та/або обмеження, зокрема, права власності, права на приватність, право на доступ до інформації та свободи слова.

Матеріал 52

- Існування реальних загроз національній безпеці може виступати критерієм правомірності певного відступу держави від загальних правил (підходів), які стосуються дії закону в часі, дотримання принципу законності, принципів змагальності та рівності учасників судового процесу, обов'язковості виконання судового рішення, а також може обмежувати свободу суддівського розсуду (дискреції).

- Головними критеріями (принципами, мірлами) визначення правомірності застосування принципу національної безпеки для прийняття рішень суб'єктами владних повноважень є: справедливість (моральність), гуманність, пропорційність, наявність легітимної мети та безальтернативність, зазначено в ухвалі.

Матеріал 53

- Стаття 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.
- Рішення Конституційного Суду України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 року № 9-зп

Матеріал 54

- Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку відсутності в законі спеціального положення про судовий захист.
- Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв чи скарг, які відповідають встановленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке відповідно до статті 64 Конституції України не може бути обмежене.
- Рішення Конституційного Суду України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води)
- від 25 грудня 1997 року № 9-зп

Матеріал 55

- Стаття 6. Право на справедливий суд
- Міжнародні стандарти застосування принципу національної безпеки
- 1.Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)

Матеріал 56

- Стаття 15. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації
- Міжнародні стандарти застосування принципу національної безпеки
- 1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації (other public emergency threatening the life of the nation), будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.
- 2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1)
- і 7.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)

Матеріал 57

- Стаття 4. Заборона рабства і примусової праці
- Міжнародні стандарти застосування принципу національної безпеки
- 3. Для цілей цієї статті значення терміна "примусова чи обов'язкова праця" не поширюється:
 - с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства (any service exacted in case of an emergency or calamity threatening the life or well-being of the community).
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини)

Матеріал 58

- Стаття 4
- 1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою (In time of public emergency which threatens the life of the nation and the existence of which is officially proclaimed) і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії соціального походження.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 59

- Стаття 4
- 2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6 (право на життя), 7 (заборона катування), 8 (заборона рабства), 11 (заборона позбавлення волі на тій лише підставі, що особа не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання), 15 (заборона зворотної дії в часі закону, який визначає кримінальну відповідальність), 16 (право на невідчужувану правосуб'єктність) і 18 (свобода думки та совісті).
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 60

- Стаття 4
- 3. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 61

- Стаття 12

- 1. Кожному, хто перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.
- 3. Згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті (necessary to protect national security, public order (ordre public), public health or morals or the rights and freedoms of others, and are consistent with the other rights recognized in the present Covenant).
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 62

- Стаття 13
- Іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого (where compelling reasons of national security otherwise require), має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною владою чи особою особами, спеціально призначеними компетентною владою, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією владою, особою чи особами.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 63

- Стаття 14
- 1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві (or national security in a democratic society),
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 64

- Стаття 14
- або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або - в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, - при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 65

- Стаття 18

- 3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб (to protect public safety, order, health, or morals or the fundamental rights and freedoms of others.).
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 66

- Стаття 19
- 2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 67

- Стаття 19
- 3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними, зокрема, для охорони безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення (For the protection of national security or of public order (ordre public), or of public health or morals.).
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 68

- Стаття 21
- Визнається право на мирні збори.
- Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб (in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others).
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 69

- Стаття 22
- 1. Кожна людина має право на асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.
- 2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб (and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order (ordre public), the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others).

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973)

Матеріал 70

- Сіракузькі принципи
- що стосуються обмежень і відхилень від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», прийняті у 1984 році Економічною і Соціальною Радою ООН, передбачають, що у питаннях тлумачення допустимих обмежень прав і свобод необхідно, зокрема, дотримуватися таких принципів:
- (The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights E/CN.4/1985/4; п.п. 2,10,11 розділу А частини 1)

Матеріал 71

- Сіракузькі принципи
- «сфера застосування обмеження не може бути витлумачена таким чином, щоб поставити під загрозу сутність відповідного права»;
- «щоб обмеження вважалося необхідним, воно повинно переслідувати законні цілі і бути співмірним цим цілям»,
- «при застосуванні обмеження, держава не повинна застосовувати заходи, які призводять до більшого обмеження прав, ніж це необхідно для досягнення мети, для якої вводяться обмеження».

Матеріал 72

- Відповідно до статті 4 Угоди про Асоціацію (Угоду ратифіковано із Законом № 1678-VII від 16.09.2014), в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог, що сприятиме поступовій конвергенції (зближення) із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки.

Матеріал 73

- Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (англ. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe),
- 1. Гельсінському заключному акті,
- Головні принципи Європейської безпеки визначені у:
- 2. Паризькій хартії
- Паризька хартія для нової Європи (англ. Charter of Paris for a New Europe).

Матеріал 74

- Термін «безпека» в аспекті нашого огляду згадується в Конституції України більше 30 разів.
- Конституція України

Матеріал 75

- Можна умовно виділити чотири основні сфери застосування принципу національної безпеки:
- захист суверенітету України,
- захист територіальної цілісності України,
- забезпечення економічної безпеки України,

- забезпечення інформаційної безпеки України.

Матеріал 76

- Ч. 1 Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.
- Ч. 3 Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави.
- Конституція України
- Стаття 17

Матеріал 77

- Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.
- Конституція України
- Стаття 18

Матеріал 78

- Винятки, як і в Конвенції та Пакті:
- Право на приватність (ст. 32)
- Свобода слова (ст. 34)
- Право на об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36, 37)
- Право на мирні зібрання (ст. 39)
- Право на страйк (ст. 44)

Матеріал 79

- Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України
- Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.
- Конституція України
- Стаття 32

Матеріал 80

- Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.
- Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.
- Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

- Конституція України
- Стаття 34

Матеріал 81

- Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.
- Конституція України
- Стаття 36

Матеріал 82

- Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.
- Конституція України
- Стаття 37

Матеріал 83

- Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування.
- Обмеження щодо реалізації цього права може встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.
- Конституція України
- Стаття 39

Матеріал 84

- Ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.
- Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.
- Конституція України
- Стаття 44

Матеріал 85

- Виключно законами України визначаються:
- 17) основи національної безпеки, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку.
- Конституція України
- Стаття 92

Матеріал 86

- Президент України:
- 1) забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;
- 17) є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави.
- Конституція України
- Стаття 106

Матеріал 87

- Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, яка координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони.
- Конституція України
- Стаття 107

Матеріал 88

- Кабінет Міністрів України:
- 7) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;
- Конституція України
- Стаття 116

Матеріал 89

- «Конституційний Суд України виходить з того, що Закон ухвалено «з метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України».
- Рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року № 9-р/2019 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»

Матеріал 90

- В аспекті конституційного звернення положення зазначеного Закону щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги від 21 квітня 2011 року № 3298–VI треба розуміти так, що Конституцією України визначено вичерпний перелік державних символів України, якими є Державний Прапор України, Державний Герб України та Державний Гімн України.
- Крім того, Суд визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення абзацу шостого статті 2 цього Закону (Закон втратив чинність на підставі Закону № 315-VIII від 09 квітня 2015 року).

- Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2011 від 16 червня 2011 року у справі за конституційним зверненням громадянина Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1, 2 пункту 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років»

Матеріал 91

- Виконання в Україні судових доручень іноземних судів
- 1. Суди України виконують доручення іноземних судів про надання правової допомоги щодо вручення викликів до суду чи інших документів тощо.
- 2. Судове доручення не приймається до виконання у разі, якщо воно:
 - 1) може призвести до порушення суверенітету України або створити загрозу її національній безпеці.
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 87

Матеріал 92

- Особливості провадження у справах за адміністративними позовами органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування про встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань
- Ч. 9. Суд задовольняє вимоги позивача в інтересах національної безпеки та громадського порядку в разі, якщо визнає, що проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій чи інших зібрань може створити реальну небезпеку заворушень чи вчинення кримінальних правопорушень, загрозу здоров'ю населення або правам і свободам інших людей.
- У разі встановлення обмеження права на свободу мирних зібрань суд повинен обґрунтувати у постанові необхідність встановлення обмеження щодо реалізації права на свободу мирних зібрань, а також пропорційність способу такого обмеження.
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 280

Матеріал 93

- Особливості провадження у справах щодо оскарження індивідуальних актів НБУ, ФГВФО, Мінфіну, НКЗЦПтФР та рішень Кабінету Міністрів України стосовно виведення банків з ринку
- Ця стаття передбачає спеціальні правила щодо строків та підстав їх поновлення, форми судового розгляду (спрощене чи загальне позовне провадження), межі судового розсуду (дискреції) та порядку стягнення шкоди.
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 266-1

Матеріал 94

- 2. Позовна заява про оскарження індивідуального акта/рішення подається до суду протягом трьох місяців з дня оприлюднення такого акта/рішення в порядку, визначеному законом. Зазначений строк є граничним і поновленню не підлягає.
- 4. Адміністративні справи, визначені частиною першою цієї статті, розглядаються у порядку загального позовного провадження.

- 5. Суд перевіряє, чи прийнятий індивідуальний акт або рішення на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, які визначають повноваження відповідного органу.
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 266-1

Висновки

- 6. Суд використовує як підставу для власної оцінки та покладається на кількісні, якісні оцінки та висновки, зроблені Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, на підставі яких були прийняті відповідні рішення, крім випадків, якщо:
 - 1) оскаржуване рішення/акт прийнято з істотним порушенням встановленого порядку його прийняття (порушення, яке істотно вплинуло на результат оцінки);
 - 2) кількісні, якісні оцінки та висновки ґрунтуються на очевидно помилкових відомостях та/або не враховують суттєвих обставин (фактів), за умови врахування яких оскаржуване рішення/акт не могло бути прийнято;
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 266-1

Висновки

- 3) наявні очевидні розбіжності та/або логічні суперечності між кількісними, якісними оцінками та/або висновками;
- 4) оскаржуване рішення/акт прийнято за відсутності повноважень або з використанням повноважень всупереч меті, з якою вони надані законом.
- 8. Особливості визначення розміру шкоди, заподіяної протиправними (незаконними) індивідуальними актами/рішеннями, зазначеними у частині першій цієї статті, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність».
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 266-1

Матеріал 97

- 9. Визнання протиправним (незаконним) та скасування індивідуального акта/рішення, визначеного частиною першою цієї статті, або окремих його положень:
 - 1) не відновлює того становища банку, яке існувало до прийняття такого акта/рішення, включаючи правовий статус цього банку, та не відновлює становища/прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого акта/рішення;
 - 2) не може бути підставою для визнання недійсними, нечинними, протиправними та скасування будь-яких рішень, правочинів або інших дій/визнання протиправною бездіяльності, прийнятих, вчинених або допущених у процедурі виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку;
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 266-1

Матеріал 98

- 3) не породжує будь-яких прав осіб, які були учасниками банку на момент прийняття такого індивідуального акта/рішення, крім права на відшкодування заподіяної шкоди.

- 10. Суд не може прийняти будь-яке інше рішення, що може мати наслідком зупинення/припинення розпочатої процедури виведення неплатоспроможного банку з ринку та/або ліквідації банку.
- Кодекс адміністративного судочинства України
- Стаття 266-1

Матеріал 99

- Судова практика Великої Британії
- Council of Civil Service Unions v Minister for the Civil Service (The GCHQ case) [1985] AC 374, [1985] ICR 14
- Рада профспілок цивільної служби проти Міністра державної служби (справа GCHQ) [1985] AC 374, [1985] ICR 14
- У 1980-х роках під час правління консервативного уряду Сполученого Королівства на чолі з Маргарет Тетчер було постановлено, що всім працівникам штаб-квартири урядового зв'язку (GCHQ) заборонено вступати до будь-яких профспілок. Це рішення було виправдано через потенційну загрозу національній безпеці.

Матеріал 100

- Судова практика Великої Британії
- Обмежуючи доступ або повністю відмовляючи працівникам у доступі до профспілок, певні особи не могли покладатися на певні положення законодавства про зайнятість або бути представленими профспілкою.

Матеріал 101

- Судова практика Великої Британії
- Судову справу порушила Рада профспілок державних службовців, передавши справу до суду через судовий розгляд.
- У першій інстанції справа розглядалася у Високому суді правосуддя, де було постановлено, що наказ був недійсним, однак це було скасовано в апеляції в Апеляційному суді.
- Було встановлено, що розгляд національної безпеки має першочергове значення, і тому такі міркування та рішення, прийняті на цій основі, не повинні враховуватися.

Матеріал 102

- Судова практика Великої Британії
- Потім справу було розглянуто в апеляції в Палаті лордів: Палата постановила, що такі рішення можуть бути предметом судового перегляду, але з огляду на сферу національної безпеки, є правильним.
- Після розгляду справи GCHQ було встановлено, що прерогативні повноваження (заборони з міркувань національної безпеки) можуть бути перевірені в судовому порядку на законність.

Матеріал 103

- Судова практика Великої Британії
- Були сформовані підстави судового контролю за індивідуальними адміністративними актами: (1) незаконність; (2) ірраціональність та (3) порушення процедури.
- При цьому ірраціональність чи нерозумність означає доктрину *Wednesbury unreasonableness*, що була сформульована ще в 1948 році у справі *Associated Provincial Picture Houses Ltd. v Wednesbury Corporation*.

Висновки

- Судова практика Великої Британії
- У цій справі англійський суд постановив, що суд не може втрутитися і скасувати рішення регуляторного органу просто тому, що суд не погоджується з ним.
- Щоб мати право втрутитися, суд повинен зробити висновок, що:
 - (1) при прийнятті рішення суб'єкт влади враховував фактори, які не повинні були бути враховані, або
 - (2) суб'єкт влади не враховував чинники, які слід було б врахувати, або
 - (3) рішення є настільки необґрунтованим, що жоден розумний посадовець чи орган ніколи не подумав би його прийняти.

Матеріал 105

- Практика Верховного Суду
- Дотримання суб'єктом інформаційної діяльності законодавства у сфері телебачення і радіомовлення має важливе значення, зокрема, для забезпечення національної безпеки України.
- У кожному випадку для вирішення питання про порушення суб'єктом інформаційної діяльності вимог Закону України «Про телебачення і радіомовлення», важливо врахувати не тільки зміст стенограми аудіовізуального продукту, але й надати оцінку загальному тону висловлювання, емоційному сприйняттю відеозапису ефіру, що неможливо здійснити на підставі лише лінгвістичної експертизи стенограми відеозапису.
- Постанова Верховного Суду від 29 грудня 2020 року
- у справі № 1540/4556/18

Матеріал 106

- Практика Верховного Суду
- Ризики застосування принципу національної безпеки та запобіжники можливих зловживань
- Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist», розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року)
- Безпека держави та її демократичних інститутів, а також безпечність її посадовців і населення становлять життєві інтереси суспільного і приватного характеру, що заслуговують на захист і можуть спричиняти тимчасовий відступ від певних людських прав та запровадження екстраординарного розподілу повноважень.

Висновки

- Практика Верховного Суду
- Утім, автократичні правління зловживали надзвичайними повноваженнями, аби залишитись при владі, примушували опозицію до мовчання та обмежували людські права взагалі. Тому так важливі суворі обмеження щодо тривалості, умов та обсягу таких повноважень.
- Державна безпека та суспільна безпечність можуть бути здобуті в дієвий спосіб лише за демократії, яка цілком і повністю оберігає правовладдя (Висновок щодо захисту прав людини в надзвичайних ситуаціях, ухвалений Венеційською комісією на її 66-му пленарному засіданні (17-18 березня 2006 р. №35 CDL-AD(2006)015, § 33).
- Це вимагає парламентського контролю і судового нагляду щодо дії та тривалості оголошеного надзвичайного стану, аби запобігти зловживанню.

Матеріал 108

- Практика Верховного Суду
- Рекомендації (2004)20 Комітету міністрів Ради Європи «Про судовий перегляд адміністративних актів» (ухвалені 15 грудня 2004 р. на 909-му засіданні на рівні постійних представників)
- П. 13. Держави можуть встановлювати деякі виключення з поняття адміністративних актів, які повинні бути закріплені законодавчо, зокрема, стосовно актів, пов'язаних зі сферою міжнародних відносин та забезпечення національної безпеки.

Матеріал 109

- Практика Верховного Суду
- П. 64. Право на справедливий розгляд передбачає принцип, згідно з яким документи та інші матеріали у справі в суд повинні представляти адміністративні органи. За певних умов допустимо застосування особливих заходів по охороні змісту деяких документів (наприклад, якщо мова йде про національну безпеку).

Матеріал 110

- Практика Верховного Суду
- П.п. 65, 66. Право на справедливий розгляд передбачає принцип змагального процесу, що згідно з практикою ЄСПЛ «означає можливість для сторін знати і коментувати висловлювання або докази, подані іншою стороною». Це стосується документів і будь-який інший інформації, що подається суду. Це не перешкоджає застосуванню судом різних захисних заходів, коли справа стосується документів, що містять таємну інформацію (наприклад, для збереження національної безпеки, професійної таємниці або прав на інтелектуальну власність).

Матеріал 111

- Європейський суд з прав людини
- Асоціація-заявник у цій справі скаржилася на позбавлення права організовувати публічні заходи та брати участь у них після обмежень, запроваджених Урядом для боротьби з COVID-19 згідно з Постановою O.2 COVID-19.
- Відповідно до цієї Постанови публічні та приватні заходи з 16 березня 2020 року були заборонені. Порушення цієї заборони каралося покаранням у вигляді позбавлення волі або штрафом.
- *Communaute genevoise d'action syndicale (CGAS) v. Switzerland* (№ 21881/20)

Матеріал 112

- Європейський суд з прав людини
- Мета діяльності асоціації-заявника полягала у захисті інтересів працівників та організацій-членів, особливо у сфері профспілкових і демократичних свобод. За твердженнями асоціації, вона щорічно організовує десятки подій у кантоні Женева й бере в них участь.
- 26 травня 2020 року асоціація-заявник звернулася до ЄСПЛ зі скаргою на те, що після прийняття цієї Постанови вона була вимушена скасувати мітинг, запланований на 1 травня 2020 року, і відкликати свій запит про надання дозволу.

Матеріал 113

- Європейський суд з прав людини

- Посилаючись на статтю 11 Конвенції, асоціація-заявник скаржилася на позбавлення права організовувати публічні події та бути їх учасником.
- З питання статусу потерпілого ЄСПЛ установив, що асоціація-заявник, яка була вимушена змінити свою поведінку або навіть утриматися від організації публічних заходів, що могли б сприяти досягненню задекларованої мети, аби уникнути кримінальних покарань, могла стверджувати, що була потерпілою від порушення Конвенції.

Матеріал 114

- Європейський суд з прав людини
- Стосовно вичерпання національних засобів правового захисту ЄСПЛ підкреслив, що на той час асоціація-заявник не мала ефективного засобу, доступного на практиці, завдяки якому вона могла б поскаржитися на порушення свого права на зібрання в розумінні статті 11 Конвенції.
- Зокрема, хоча федеральні постанови зазвичай можуть бути об'єктом попереднього рішення Федерального Верховного суду про конституційність; цей суд за досить особливих обставин впровадженого Федеральною радою загального локдауну в межах заходів із протидії поширенню COVID-19 не розглядав заяви щодо свободи зібрань по суті й не оцінював відповідність Постанови О.2 COVID-19 Конституції.

Висновки

- Європейський суд з прав людини
- ЄСПЛ також урахував конкуруючі інтереси в досить складних обставинах пандемії та, особливо, позитивне зобов'язання Договірних держав Конвенції захищати життя і здоров'я осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією, згідно зі статтями 2 та 8 Конвенції.
- Насамперед ЄСПЛ дійшов висновку, що повна заборона певного типу поведінки була серйозним заходом, що вимагало вагомих підстав для його виправдання, зокрема шляхом нагляду судами, уповноваженими врівноважувати конкуруючі інтереси.

Матеріал 116

- Європейський суд з прав людини
- Щодо необхідності такого заходу в демократичному суспільстві ЄСПЛ нагадав принципи, наведені в його рішенні у справі *Kudrevičius and Others v. Lithuania* (№ 37553/05, п.п. 142–146).
- ЄСПЛ у цій справі визнав, що загроза громадському здоров'ю через COVID-19 була дуже серйозною, обізнаність на початку пандемії в симптомах та небезпечності вірусу була досить обмеженою; відповідно, держави мали швидко реагувати впродовж розглядуваного періоду.

Висновки

- Європейський суд з прав людини
- ЄСПЛ також урахував конкуруючі інтереси в досить складних обставинах пандемії та, особливо, позитивне зобов'язання Договірних держав Конвенції захищати життя і здоров'я осіб, що перебувають під їхньою юрисдикцією, згідно зі статтями 2 та 8 Конвенції.
- Насамперед ЄСПЛ дійшов висновку, що повна заборона певного типу поведінки була серйозним заходом, що вимагало вагомих підстав для його виправдання, зокрема шляхом нагляду судами, уповноваженими врівноважувати конкуруючі інтереси.

Матеріал 118

- Європейський суд з прав людини

- За усталеною практикою ЄСПЛ загальний захід такого виду вимагає серйозних причин для свого виправдання та особливо ретельного контролю судами, уповноваженими врівноважувати конкуруючі інтереси.
- Навіть припустивши, що така причина була – необхідність ефективно протидіяти глобальній пандемії COVID-19, з розгляду ЄСПЛ випливає питання вичерпання національних засобів правового захисту, за яким жодного такого контролю суди, як і Федеральний Верховний суд, не здійснювали.

Матеріал 119

- Європейський суд з прав людини
- Відповідно, урівноваження конкуруючих інтересів, яке вимагає ЄСПЛ для цілей оцінки пропорційності такого радикального заходу, не проводилося.
- Це викликає особливе занепокоєння з точки зору Конвенції, адже загальна заборона зберігалася впродовж значного періоду.

Матеріал 120

- Європейський суд з прав людини
- ЄСПЛ додав, що з урахуванням невідкладності вжиття відповідних заходів для протидії безпрецедентній загрозі, яку створив COVID-19 на ранніх етапах пандемії, не обов'язково очікувати, що на національному рівні відбудуться детальні обговорення, особливо в Парламенті, перед тим як вживати невідкладних заходів, спрямованих на боротьбу із цим глобальним лихом.
- Проте, за цих обставин, незалежний та ефективний судовий розгляд ужитих виконавчою гілкою влади заходів був тим паче важливим.

Матеріал 121

- Європейський суд з прав людини
- Щодо покарання з порушення заборони проведення публічних заходів за спірною Постановою ЄСПЛ повторив, що застосування кримінальних покарань має виправдовуватися особливо вагомими підставами і що організація мирного зібрання зазвичай не має мати за собою ризик застосування таких покарань.

Матеріал 122

- Європейський суд з прав людини
- Згідно з Постановою будь-яка особа, яка умисно порушить заборону публічних заходів за статтею 6 Постанови, підлягатиме позбавленню волі на строк, що не перевищує три роки, або штрафу (за винятком наявності більш серйозного кримінального правопорушення за Кримінальним кодексом).
- На думку ЄСПЛ, ці надто суворі покарання могли мати наслідком стримувальний вплив на потенційних учасників чи групи, які б намагалися організувати такі заходи.

Матеріал 123

- Європейський суд з прав людини
- Зрештою ЄСПЛ підкреслив факт того, що, стикнувшись із всесвітньою кризою у сфері охорони здоров'я, Швейцарія не скористалася статтею 15 Конвенції, яка дозволяла Договірним державам вживати певних заходів із відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією під час війни або інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації/суспільства.
- Відповідно, від неї вимагалось дотримання Конвенції згідно з її статтею 1 й, у межах цієї справи, вимог статті 11 Конвенції щодо наданої державі-відповідачу свободи розсуду.

Висновки

- Європейський суд з прав людини
- ЄСПЛ в жодному разі не ігнорує загрозу, яку становить COVID-19 для суспільства та здоров'я населення. Утім він дійшов висновку, що у світлі важливості свободи мирних зібрань у демократичному суспільстві, зокрема з тем та цінностей, поширюваних відповідно до свого статуту асоціацією-заявником, загального характеру й значної тривалості заборони публічних заходів, що перешкоджали діяльності асоціації, і характеру та суворості можливих покарань втручання в реалізацію захищених статтею 11 Конвенції прав не було пропорційним переслідуваній меті..

Матеріал 125

- Європейський суд з прав людини
- Крім того, національні суди не здійснювали ефективного перегляду спірних заходів у відповідний період.
- Тому, Швейцарія в цій справі перевищила свободу розсуду, надану їй. Тож втручання не було необхідним у демократичному суспільстві в розумінні статті 11 Конвенції і мало місце порушення цього положення.

Матеріал 126

- Європейський суд з прав людини
- Справа стосувалася скарги заявника на те, що його прохання про доступ до засекречених президентських архівів із метою проведення дослідження було відхилено з мотивів національної безпеки.
- У червні 2017 року заявник подав до Державного архіву запит про надання доступу до 56 документів з архівів Офісу Президента (The President's Office) для своєї книги про створення Республіки Хорватія. Ці документи мали гриф «державна таємниця – суворо конфіденційно».
- Šeks v. Croatia (№ 39325/20)

Висновки

- Європейський суд з прав людини
- Офіс Президента звернувся до Ради національної безпеки щодо розсекречення. Рада вказала, що 31 документ може бути розсекречено, натомість розсекречення інших 25 матеріалів може завдати шкоди незалежності, цілісності, національній безпеці та міжнародним відносинам держави.
- Заявник звернувся зі скаргою до Уповноваженого з питань інформації – незалежного органу у сфері захисту, нагляду та забезпечення права на доступ до інформації. Після перевірки запитуваних документів омбудсмен відхилила скаргу заявника в липні 2018 року. Вона погодилася з висновком про те, що їх розсекречення може завдати шкоди національній безпеці та міжнародним відносинам держави, і не дійшла висновку про свавільність органу виконавчої влади.

Матеріал 128

- Європейський суд з прав людини
- Вона також підкреслила, що заявник у своїй скарзі не пояснив, чому його інтерес у доступі до цієї інформації переважав над такими важливими публічними інтересами.
- Вищий адміністративний суд у жовтні 2018 року та Конституційний суд у березні 2020 року, залишили скарги заявника без задоволення.

- У своїй заяві до ЄСПЛ заявник скаржився, що відмова розсекретити документи становила порушення його права отримувати інформацію згідно зі статтею 10 Конвенції. Крім того, він указував на несправедливість провадження в його справі.

Матеріал 129

- Європейський суд з прав людини
- Передусім ЄСПЛ відзначив застосовність статті 10 Конвенції у справі заявника. Він переконався в тому, що заявник, колишній політик, мав намір видати історичну книгу, користувався правом поширювати інформацію з питання суспільного інтересу та із цією метою намагався отримати доступ до інформації.
- Сторони погодилися з тим, що втручання у свободу вираження поглядів заявника було згідно із законом, а саме статтею 22 Закону про архіви та архівні установи. ЄСПЛ погодився, що таке втручання переслідувало легітимну мету захисту незалежності, цілісності та безпеки Хорватії і її міжнародних відносин.

Матеріал 130

- Європейський суд з прав людини
- Крім того, ЄСПЛ установив, що спосіб оцінки запиту заявника національними органами влади не був явно неправильним або позбавленим належних процесуальних гарантій.
- Зокрема, запитувані заявником документи були ретельно переглянуті/оцінені держателем (власником) інформації (Офісом Президента) за допомогою спеціалізованого консультативного органу (Ради національної безпеки). Більшою мірою запит заявника про отримання доступу до матеріалів був задоволений.

Матеріал 131

- Європейський суд з прав людини
- До того ж рішення Президента про відмову розсекретити деякі із запитуваних матеріалів було переглянуто та підтримано Уповноваженим з питань інформації, Вищим адміністративним судом та Конституційним судом.
- Зрештою, ЄСПЛ констатував відсутність порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів), з урахуванням, зокрема, того, що в контексті національної безпеки від державних органів не може вимагатися надання такого ж детального обґрунтування, як, до прикладу, у звичайних цивільних чи адміністративних справах.

Матеріал 132

- Європейський суд з прав людини
- Заявники стверджували, зокрема, що конфіскація їх майна органами державної влади Швейцарії відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН була проведена без дотримання процедури, встановленої положеннями статті 6 Конвенції.
- Справа «Аль-Дулімі та «Монтана Менеджмент Інк.» проти Швейцарії (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland; заява № 5809/08)

Матеріал 133

- Європейський суд з прав людини
- 103. Заявники заперечували, що ООН може наказати державам порушувати права людини, оскільки з Преамбули до Статуту ООН слідує, що санкції мають бути вжиті з належною повагою до прав людини. Наразі на рівні самої ООН є очевидним, що в режимах цільових санкцій та відповідних списках осіб

відсутні основні процедурні гарантії, а отже, численні виклики, втручання та заяви щодо цього на національному та міжнародному рівнях.

Матеріал 134

- Європейський суд з прав людини
- 104. На думку заявників, обмеження, накладене у цій справі на їхнє право на доступ до суду відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, було явно непропорційним і тому не було виправданим. Вони сумнівалися, що вжиті заходи необхідні для підтримки миру.
- На їхню думку, Резолюція 1483 (2003), безумовно, переслідувала легітимну мету з самого початку, а саме - підтримка міжнародного миру та безпеки під час існування справжньої загрози з боку колишнього Іракського режиму.

Матеріал 135

- Європейський суд з прав людини
- Такі заходи, як тимчасове заморожування активів або інші традиційні обмеження на кшталт ембарго на обмежений період, можливо, і пройдуть перевірку на пропорційність.
- В іншій частині Резолюція 1483 (2003) не мала жодного об'єктивного чи прямого зв'язку у частині збереження миру та безпеки.

Матеріал 136

- Європейський суд з прав людини
- 105. Заявники підкреслили, що конфіскація майна у цій справі стосується осіб, яким ніколи не пред'являли звинувачення, вони не були учасниками кримінального або цивільного провадження. За таких обставин відмова у використанні засобу судового захисту не може відповідати умовам необхідності та пропорційності, необхідним для обмеження основних гарантій Конвенції.
- 107. Уряд повторив аргументи про те, що органи державної влади не мали права вибору для виконання Резолюції 1483 (2003), оскільки вони виступали як агенти Ради Безпеки ООН.

Матеріал 137

- Європейський суд з прав людини
- У зв'язку з цим існує абсолютний та загальний пріоритет міжнародних зобов'язань, що впливають із Статуту ООН, над будь-якими іншими зобов'язаннями за міжнародними договорами; такий пріоритет визнається всіма державами (чітко і без можливості бути розтлумаченим в інший спосіб) закріплена у статті 103 Статуту ООН та було підтверджено прецедентною практикою Міжнародного Суду та правовою доктриною.
- Лише за умови дотримання цього пріоритету за Радою Безпеки можливим є збереження важливої функції щодо підтримки міжнародного миру і безпеки.

Матеріал 138

- Європейський суд з прав людини
- 108. Уряд зауважив, що помилковим є твердження про те, що обов'язок поважати основні права в цілому переважає над зобов'язанням виконувати резолюції Ради Безпеки.
- Органи ООН ніколи не просили держави перевіряти у кожному конкретному випадку, чи відповідає, на їхню думку, застосування санкцій захисту прав людини та принципу пропорційності.

- Уряд звернув увагу Суду на статтю 46 Міжнародного пакту, в якій визначено, що ніщо в цьому документі не може тлумачитися як таке, що порушує положення Статуту ООН.

Матеріал 139

- Європейський суд з прав людини
- 109. На думку Уряду, у цій справі існував явний конфлікт між зобов'язаннями, що виникають на підставі резолюцій Ради Безпеки, з одного боку, та зобов'язаннями за Конвенцією, з іншого. Цей конфлікт існував для всіх держав-членів ООН, які ратифікували Конвенцію, незалежно від того, чи відповідна держава першою приєдналася до ООН, або, навпаки, спочатку ратифікувала Конвенцію (наприклад, як зробила це Швейцарія).

Матеріал 140

- Європейський суд з прав людини
- Такий конфлікт вирішити не є можливим; ситуація у цій справі зводиться до того, що неможливо було узгодити різні зобов'язання за допомогою гармонійного тлумачення.
- Таку позицію підтримали уряди Великої Британії та Франції (п.п. 118-125)

Матеріал 141

- Європейський суд з прав людини
- 146. Суд бере до уваги характер і мету заходів, що передбачені цією резолюцією, для досягнення справедливої рівноваги між необхідністю забезпечення прав людини і вимогою захисту міжнародного миру і безпеки.
- 153. Органи державної влади Швейцарії визнали, що механізм, який застосовується у цій справі та передбачає заявникам можливість звернутися до «координаційного центру» з вимогами про виключення зі списків Ради Безпеки, не забезпечує задовільного захисту.
- Відповідно застосування таких процедур не може замінити відповідний судовий контроль або, навіть, частково компенсувати відсутність такого контролю.

Висновки

- Європейський суд з прав людини
- 155. Ураховуючи викладене вище, Суд дійшов висновку, що у цій справі було допущено порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (15 голосів «за», 2 - «проти»).
- 159. Суд розділяє позицію органів державної влади і не вбачає у справі наявності причино-наслідкового зв'язку між висновком про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції із твердженнями про заподіяння матеріальних збитків, оскільки на цей час існування таких збитків залишається чисто гіпотетичним.

Матеріал 143

- Законодавство України
- Відповідно до ст. 1 Закону України «Про санкції», яка має назву «суверенне право України на захист», з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи.
- Застосування санкцій не виключає застосування інших заходів захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, її економічної самостійності, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави.

- Закон України «Про санкції»

Матеріал 144

- Законодавство України
- Ст. 6 .До загальних принципів господарювання в Україні відноситься, зокрема, принцип безпеки суспільства і держави
- Ч. 3 ст. 18. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування, їх посадовим особам забороняється приймати акти та вчиняти дії, які усувають конкуренцію або необґрунтовано сприяють окремим конкурентам у підприємницькій діяльності, чи запроваджують обмеження на ринку, не передбачене законодавством.
- Законом можуть бути встановлені винятки з цього правила з метою забезпечення національної безпеки, оборони чи інших загальносуспільних інтересів.
- Господарський кодекс України

Матеріал 145

- Законодавство України
- Ч. 2 ст. 31. Дискримінація суб'єктів господарювання не допускається.
- Законом можуть бути встановлені винятки з положень цієї статті з метою забезпечення національної безпеки, оборони, загальносуспільних інтересів.
- Ч. 5 ст. 116. Законом можуть бути визначені галузі господарювання та/або території, в яких встановлюється загальний розмір участі іноземного інвестора, а також території, на яких діяльність підприємств з іноземними інвестиціями обмежується або забороняється, виходячи з вимог забезпечення національної безпеки.
- Господарський кодекс України

Матеріал 146

- Законодавство України
- Ч. 2 ст. 117. Іноземні підприємства не можуть створюватися в галузях, визначених законом, що мають стратегічне значення для безпеки держави.
- Ч. 4 ст. 394. Законом може бути обмежено або заборонено діяльність іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями в окремих галузях економіки або в межах окремих територій України виходячи з інтересів національної безпеки України.
- Господарський кодекс України

Матеріал 147

- Законодавство України
- Ч. 6 ст. 313. Законом можуть бути встановлені особливі правила доступу на окремі території, якщо цього потребують інтереси державної безпеки, охорони громадського порядку, життя та здоров'я людей
- Цивільний кодекс України

Матеріал 148

- Законодавство Канади
- Преамбула цього Закону передбачає, що безпека держави та безпека особи, збереження суверенітету та територіальної цілісності держави є основними зобов'язаннями уряду;

- виконання цих зобов'язань у Канаді може опинитися під серйозною загрозою через надзвичайний стан у державі, а для забезпечення безпеки під час такої надзвичайної ситуації губернатор у Раді має бути уповноважений, під наглядом парламенту, приймати спеціальні тимчасові заходи, які можуть бути недоречними у звичайний час;
- Закон Канади «Про надзвичайні ситуації» (Emergencies Act)^c

Матеріал 149

- Законодавство Канади
- Губернатор у Раді, вживаючи таких спеціальних тимчасових заходів, підкорятиметься Канадській хартії прав і свобод і Канадському біллю про права та повинен враховувати Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, особливо щодо тих, фундаментальні права, які не можна обмежувати чи припиняти навіть у надзвичайних ситуаціях.
- Закон Канади «Про надзвичайні ситуації» (Emergencies Act)

Матеріал 150

- Законодавство Канади
- Для цілей цього Закону надзвичайний стан у національному масштабі - це термінова та критична ситуація тимчасового характеру, яка
- (а) створює серйозну загрозу життю, здоров'ю чи безпеці канадців і має такі розміри чи характер, що перевищують можливості чи повноваження провінції впоратися з цим, або
- (b) серйозно загрожує здатності уряду Канади зберегти суверенітет, безпеку та територіальну цілісність Канади
- (в) і це неможливо ефективно вирішити за жодним іншим законом Канади.
- Закон Канади «Про надзвичайні ситуації» (Emergencies Act)

Висновки

- Національна безпека – це складне поняття, яке охоплює собою стан мирного та стабільного існування держави та її інститутів, а також стан відсутності реальних екзистенційних загроз у сфері суспільно-управлінських та міждержавних відносин, в якій наперед неможливо законодавчо унормувати всі ознаки (визначення) можливих викликів перед державою в конкретний проміжок часу.

Матеріал 152

- Загроза національній безпеці означає, зокрема, наявність ризиків державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності країни, що може зумовити припинення існування країни або її частини.
- Національні інтереси – це право кожної держави в збереженні та отриманні певних, у першу чергу, економічних вигод у міжнародній торгівлі.
- Є великим злочином міжнародного масштабу підміна поняттям «захист національної безпеки» наміру захистити виключно національні інтереси.

Матеріал 153

- Національні інтереси можуть конкурувати з глобальними інтересами, які повинні мати пріоритет (захист довкілля, запобігання планетарному потеплінню та іншим катаклізмам, а також пандеміям, боротьба з нерівномірним розподілом багатств, контроль за міграцією, здійснення контролю за поширенням зброї, боротьба з тероризмом та геноцидом, запобігання будь-яким проявам дискримінації та ненависті).

Матеріал 154

- Рішення суб'єктів владних повноважень, які ґрунтуються на принципі пріоритету національної безпеки:
- повинні прийматися негайно (оперативно);
- повинні передбачати залучення декількох суб'єктів та/або прийняття таких рішень колегіальним органом;
- повинні прийматися у таємниці;
- повинні бути одиничними винятками з правил;
- не повинні породжувати безконтрольність та/або безкарність
- повинні підлягати судовому контролю у межах, визначених законом.

Матеріал 155

- Застосування принципу пріоритету національної безпеки у певних випадках є юридичною підставою для втручання та/або обмеження: права власності;
- права на приватність;
- право на доступ до інформації;
- свободи слова.

Матеріал 156

- Цей принцип також може виступати критерієм правомірності певного відступу від загальних правил (підходів), які стосуються дії закону в часі, дотримання принципу законності, принципів змагальності та рівності учасників судового процесу, обов'язковості виконання судового рішення, а також може обмежувати свободу суддівського розсуду (дискреції)

Матеріал 157

- До запобіжників свавільного використання суб'єктами владних повноважень принципу пріоритету національної безпеки для прийняття свавільних рішень слід віднести:
- гарантованість права особи на ефективний судовий захист;
- дієву систему стримувань і противаг у системі державної влади,
- наявність розвинутого громадянського суспільства,
- інтегрованість держави у міжнародне співтовариство,
- високий рівень правової культури населення,
- періодичні демократичні вибори,
- діяльність незалежних засобів масової інформації.

Матеріал 158

- Головними критеріями (принципами, мірилами) визначення правомірності застосування принципу національної безпеки для прийняття рішень суб'єктами владних повноважень можуть бути:
- справедливість (моральність),
- гуманність,
- пропорційність,
- наявність легітимної мети,

- безальтернативність.

Матеріал 159

- Рішення суб'єкта владних повноважень, яке ґрунтується на принципі пріоритету національної безпеки, повинно одразу передбачати вирішення питання про формування механізму компенсації, якщо таке рішення у майбутньому виявиться помилковим (неправомірним).

Висновки

- Відповідно до вже усталеної практики ВП ВС обґрунтованими підставами для відступу від уже сформованої правової позиції ВС є:
 - 1) зміна законодавства;
 - 2) ухвалення рішення КСУ;
 - 3) нечіткість закону (невідповідності критерію «якість закону»);
 - 4) винесення рішення ЄСПЛ, висновки якого мають бути враховані національними судами;
 - 5) зміни в праворозумінні, зумовлені розширенням сфери застосування певного принципу; зміною доктринальних підходів до вирішення складних питань у певних сферах суспільно-управлінських відносин;
 - 6) наявністю загрози національній безпеці та змінами у фінансових можливостях держави.

Матеріал 161

- Берназюк Ян. Конституція України та глобальні світові процеси // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Серія Право. – випуск 38. – Т. 1. – С. 33-38.
<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/28197>
- Берназюк Ян. Конституційні процеси в країнах Європи: загрози та виклики для України // Науковий вісник УжНУ. Серія "Право" - 2017 р. - Випуск 43. – Т. 1. – С. 51-55. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2017_43%281%29__14
- Берназюк Ян. Ознаки та зміст суспільного (публічного) інтересу, його співвідношення з державними інтересами // Право і суспільство № 6/2021 С. 146-153.
http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf
- Берназюк Ян. Критерії дотримання балансу суспільних (публічних) та приватних інтересів у національній судовій практиці // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2021, № 4 (96), С. 22-35 <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>
- Берназюк Ян. Захист суспільного (публічного) інтересу як критерій обмеження конституційних прав та свобод особи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2021. – Серія Право. – Випуск 68, С. 124-130. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf
- Берназюк Ян. Поняття суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві. The concept of public (public) interest in administrative judiciary // Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 6, С. 11-16 https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/02/VJHR_6_2021_Last.pdf
- Берназюк Ян. Аналіз судової практики в деяких категоріях справ щодо захисту суспільного (публічного) інтересу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка. – 2022, № 1 (97), С. 159-168. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>
- Берназюк Ян. Суб'єкти захисту суспільного (публічного) інтересу в адміністративному судочинстві // Слово Національної школи суддів України. 2021, № 4 (37), С. 85-96
http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf.
- Використані джерела:

Використані джерела

- 9. Берназюк Ян. Презентація на тему: «Практичні аспекти застосування статті 15 конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» (війна або інша суспільна небезпека) https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_st_15_Konven.pdf
- 10. Берназюк Ян. Презентація на тему: «Застосування судами принципу національної безпеки: український та міжнародний аспект» https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_08_16_Bernazuk.pdf
- 11. Берназюк Ян. Презентація на тему: «Обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану (ст. 64 Конституції України) та відступ від зобов'язань (ст. 15 Конвенції)» / Restrictions of the rights and freedoms under conditions of martial law (art. 64 of the Constitution of Ukraine) and derogating (art. 15 of the Convention); https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Presentation_of_Ian_Bernaziuk.pdf

Додаткові джерела

- <https://www.engadget.com/south-dakota-bans-tiktok-from-government-owned-devices-093526831.html>
- <https://hromadske.ua/posts/u-ssha-dumayut-chi-pereviriyati-deyaki-kompaniyi-maski-na-riziki-nacbezpeci-pislya-druzhnoyi-do-rosiyi-poziciji-bloomberg>
- <https://pravo.ua/fair-procedures-v-umovakh-viiny-iak-zbalansuvaty-interesy-viiskovoi-neobkhidnosti-ta-indyvidualnoi-svobody>
- https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zvit_nation_bezpeka_praktika_ESPL.pdf
- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
- <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

Джерела та матеріали

- Матеріал 2. https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-ambassadors-annual-conference-2022-opening-speech-high-representative-josep-borrell_en
- Матеріал 4. https://state-of-the-union.ec.europa.eu/index_en
- Національна безпека: культурно-правові особливості. https://myc.news.ua/novosti_mira/za_tanec_na_ploshadi_v_tegerane_molodaya_para_poluchila_1_5_let_tyurmy
- Ризики застосування принципу національної безпеки. <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/12/11/7380261>
- Матеріал 161. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/28197>
- Матеріал 161. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvuzhpr_2017_43%281%29__14
- Матеріал 161. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/21.pdf
- Матеріал 161. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1429/1302>
- Матеріал 161. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/02/NVUzhNU_68.pdf
- Матеріал 161. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2022/02/VJHR_6_2021_Last.pdf
- Матеріал 161. <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1466>
- Матеріал 161. http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2021/4_37_2021/Shkola-suddiv4-2021.pdf
- Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_st_15_Konven.pdf
- Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_08_16_Bernazuk.pdf

15. Використані джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Presentation_of_Ian_Bernaziuk.pdf
16. Додаткові джерела. <https://www.engadget.com/south-dakota-bans-tiktok-from-government-owned-devices-093526831.html>
17. Додаткові джерела. <https://hromadske.ua/posts/u-ssha-dumayut-chi-pereviriyati-deyaki-kompaniyi-maski-na-riziki-nacbezpeci-pislya-druzhnoyi-do-rosiyi-poziciji-bloomberg>
18. Додаткові джерела. <https://pravo.ua/fair-procedures-v-umovakh-viiny-iak-zbalansuvaty-interesy-viiskovoi-neobkhidnosti-ta-individualnoi-svobody>
19. Додаткові джерела. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Zvit_nation_bezpeka_praktika_ESPL.pdf
20. Додаткові джерела. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
21. Додаткові джерела. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора